

Jože Pirjevec: Kardelj – socialistični utopist na oblasti

Beletrina, Ljubljana 2026, 788 + 71 str. (besedilo + podatki)

Marjan Kordaš

Sredi maja letos sem opazil obvestilo, da je izšla knjiga o Edvardu Kardelju. Ali jo je vredno prebrati? In kmalu potem sem doživel dva nenavdna prebliska spomina:

Prvi je iz začetka 60. let v Ljubljani:

Medtem ko sem koračil po Župančičevi cesti, sta izza ovinka iz Kidričeve (zdaj Štefanove) ulice proti meni prikoralila dva diskretno lepo obleče-

na možakarja, globoko zatopljena v pogovor. Četudi ju nisem še nikoli videl, sem ju takoj prepoznal: Edvard Kardelj in Aleksander Ranković. Logično mi je bilo, da oba prihajata iz bližnjega centra slovenske Službe državne varnosti – SDV oz. UDB, nelogično pa, da se pogovarjata. Takrat se je namreč šušljalo, da sta smrtna sovražnika: ali zaradi njunega tekmovalnega odnosa do Tita ali

zaradi različnega odnosa do Sovjetske zveze.

Drugi preblisk je iz zgodnje pomladi 1965 v Angliji, University College London. V mojem laboratoriju (Department of Biophysics) se je nenadoma pojavil dr. B. C., pozneje vsem nam znan in ljubezniv, zdaj že pokojni kardiolog. Približno vem, kako me je našel. Ne vem pa, zakaj mi je začel pripovedovati o načrtovani gospodarski reformi v Jugoslaviji ter o Kardelju. Ki da je navidezen demokrat, v resnici pa strahovit zadrtež. Zato se bo jugoslovansko gospodarstvo sesulo, v nastali zmedi pa bo Sovjetska zveza zasedla Jugoslavijo.

Da se bodo meje spet zaprle in svobode bo konec. »V Anglijo ne boš mogel nikoli več.« Najin pogovor se je končal z obojestransko potrlostjo. (A v Angliji sem bil kasneje še mnogokrat.)

Oba prebliska spomina sta bila spodbuda za nujno branje knjige. Seveda z izkušnjo, da sem socialistično Jugoslavijo doživljal od začetka do konca *v živo – v dobrem in slabem*. Morebitnemu bralcu svetujem, naj najprej prebere *Vsebinsko* na zadnjih straneh knjige. Jaz sem to zgrešil in si po nepotrebnem otežil branje knjige.

Vsebinsko je knjiga razdeljena na predgovor (*Prolog*, str. 15–78) in osem poglavij (I–VIII). Vsa poglavja pa razdeljena še na podpoglavja za podrobnejšo obravnavo dogodkov tistega časa.

Jezikovni slog Jožeta Pirjevca je imeniten. Zato mu uspe na samo 125 straneh (*Prolog* in I. poglavje) besedi-la izvrstno prikazati Kardeljevo mladost ter zagnanost (vero) v komunizem, partizanski boj in zmago, poboj domobrancev, ljubezen do Stalina, sovraštvo do Stalina, strahote Golega otoka, zmedeno iskanje negotove poti in novo obliko komunizma. Opozarjam na posamezne poudarke (str. 53, 58, 63, 88), o nadrobnostih pa nočem razpravljati.

Nekje sredi knjige sem ugotovil, da je bil Kardelj očitno človek, ki svoje sogovornike obvladuje s poplavo besed. Ki jih zna povezati v nekakšne navidezne dokaze (konstrukte), pod katerimi omaga vsak sogovornik. In se spomnil na svojo predstavitev znamenite knjige *Eastern Approaches* (Isis, oktober 2023, str. 68). Njen avtor Fitzroy Maclean leta 1943 ob prihodu v Titov štab opisuje Kardelja, kako obravnava razrednega sovražnika. Pirjavec pa Macleana kar citira (str. 776): »Kardelj je poznal vse odgovore. Bil je fascinanten sogovornik. Nikoli ga nisi spravil v zadrego ali jezo. Bil je odkrit, povsem logičen, povsem miren in neprizadet. Spletke, umori, zvijače, prevare. Vse je bilo res. Take stvari so se dogajale pod komunizmom, bile so

morda namerne komponente komunizma. Toda na dolgi rok se bo izplačalo (...) nekega dne bo svet v komunističnem tisočletju boljši in srečnejši.« Branje nadržnosti na str. 678, 684, 761, 764 me je še dodatno pretreslo.

Kardelj – socialistični utopist na oblasti je dobro branje. Prvi dve poglavji jasno pokažeta, da je Tito leta 1948 za svetovni komunizem (Stalina) postal smrtno nevaren dejavnik, ki bi ga bilo kot *krivega preroka* nujno uničiti. Kot celota pa se mi zdi najboljše VI. poglavje oz. podpoglavja o gospodarski reformi (str. 545), o odprtih mejah (str. 582), o koncu češkoslovaške pomladi (str. 592), o takratnem zgrešenem ukrepanju generala Ivana Gošnjaka: JLA je poslal na italijansko, ne pa na madžarsko mejo (str. 594). VI. poglavje se mi zdi tudi dobra razlaga mehanizma za odprtje jugoslovanske meje na Zahod ter za devizne račune za »navadne ljudi« – dva velikanska blagoslova za Jugoslovane, nedosegljiva in nepredstavljiva za vse vzhodnjake. Ki sta se kot nekakšna čudeža v liberalnosti še stopnjevala in se zaradi balkanske okornosti bolj ali manj ohranjala vse do razpada Jugoslavije leta 1991. Naj poudarim: za vzhodnjake, ki so živeli v peklju, je bila Jugoslavija raj.

Kardelj – socialistični utopist na oblasti je tudi kratka zgodovina Jugoslavije. Ko se je skupina Tito, Kardelj, Ranković, Djilas (v bistvu *Politbiro KPJ*) po *Informbiroju* – seveda z velikansko vojaško in ekonomsko pomočjo Zahoda – obdržala na oblasti, je do leta 1953 ukrepala enotno. Po padcu Djilasa, začeti z letoma 1955 in 1956 (glej *Canossa*, str. 315; *Madžarska vstaja*, str. 356), pa razklano. Kot nihanje med **manj trdo** oz. **bolj trdo** linijo. A Titu je vedno uspevalo biti arbiter in je do smrti dokaj uspešno vijugal med Vzhodom in Zahodom. Titu je uspevalo z zahodnimi krediti podpirati Kardeljeve pobude. Ki pa so bile le eksperimenti: pot v vse globlje birokratsko, posledično pa tudi

ekonomsko močvirje. A morda so prav zaradi teh eksperimentov jugoslovanske republike, sprva politični objekti, postajale vse bolj politični subjekti. Subjekti z vse več politične moči, subjekti z nekaterimi vsaj formalnimi atributi državnosti (glej npr. *Cestna afera*, str. 617; *MASPOK*, str. 623; *Teritorialna obramba*, str. 625).

Slike so imenitne, zame skoraj vse novost. Npr. slika s Kidričevega pogreba (str. 277)¹, ko je zjutraj Ljubljano zalil strahovit dež, nato pa nekoliko ponehal. Pogrebi z dežniki ter Tito in Kardelj kot čelni par nosačev krste s pokojnikom (glej tudi pripis spodaj, P. S.). Objemanje s Titom (str. 628, 778). Sprehod s Titom, za njima soprogi (str. 634). Tito objema Kardelja kot sina (slika na ovitku).

Kardelj – socialistični utopist na oblasti je knjiga, ki poda odličen uvid v zakulisna, doslej meni večinoma neznana dogajanja v jugoslovanskem prostoru, deloma pa tudi med komunisti na Zahodu in Vzhodu. Knjiga tudi pokaže, da je komunizem v bistvu institucionalizirana religija. Ki za uveljavljanje oz. vzdrževanje uporablja nasilje.

A knjiga o Kardelju se lahko bere tudi kot tragedija človeka, ki (morda?) počasi prepoznava svoje življenje. Je bilo častno? Zgrešeno? Zgrešeno tako osebno kot politično in etično? Da pobijanje političnih nasprotnikov ni bilo le nepotrebno, temveč morda celo kontraproduktivno (str. 776–777)? Da je bil on sam morda strelska tarča za lastne ljudi, komuniste (str. 459–462)? Kako se počuti oče, ko se z njegovo pištolo ustrelji njegov sin (str. 694–696)? Kako (docela) razumeti Kardeljeve stike s škofom Grmičem (str. 777)?

Kardelj – socialistični utopist na oblasti spomni tudi na Andreja Gosarja (str. 195, seznam oseb na str.

1 V knjigi je pomota v datumu (glej *dLib.si*): Kidrič je umrl v Beogradu 11. aprila 1953 (sobota). Objava v *Slovenenskem poročevalcu* 12. 4. (nedelja) ter pogreb napovedan za 15. 4. (sreda) v Ljubljani.

854). Njegov nauk je Kardelj poznal in uporabljal. Zato je Kardelj razlikoval med pojmom *sreča* in *zadovoljstvo*.

Sreča **skoraj v celoti ni** odvisna od političnega sistema.

Zadovoljstvo pa, nasprotno, **je skoraj v celoti** odvisno od političnega sistema.

In pri slednjem je Kardelj – komunist – popolnoma zgrešil. Ni upošteval, da je človek po svoji naravi svobodno bitje.

Diktatura (nesvoboda, zapovedi in prepovedi) izključuje(jo), da bi bil človek zadovoljen.

P. S.: Leta 1953 sem bil na MF v 6. semestru, pred menoj izpita iz farmakologije in patološke fiziologije. Na Kidričev pogreb nisem šel. Ne samo zaradi dežja. A pogreb se je vrnil v mojo dejavnost, ki se je okoli 14^h zaključila v enem od vagonov vlaka proti Kamniku z zabavnim dogodkom, na srečo zunaj slišnega polja dežurnega miličnika. Ta zabavni dogodek je primerljiv z vicem o Kardelju – živinozdravniku. Tudi primerljiv s smešnim dogajanjem na MFLj ob dilemah (Kardeljevih izmišljajah), ali TOZD ali SOZD ali OZD. In vse to – iz mojega spomina – je

skoraj dvojniki zabavnim, smešnim in grotesknim dogodkom v knjigi o Kardelju. Vrhunec grotesk pa sta poglavji *Jovanka I* in *Jovanka II*. Kako je hotela postati članica CK ZKJ. Kako se je Titova soproga iz lepote spremenila v zmaja, pred katerim se je Tito skrival ...

Če bo »Bog in sreča junaška«, bom zgodbe zgoraj pripravil za prihodno *Sisi*.

Akad. prof. dr. Marjan Kordaš,
dr. med., Ljubljana,
marjan.kordas@mf.uni-lj.si